



РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Н. М. Колосова

Представлено результати теоретичного аналізу філософсько-педагогічних досліджень із проблеми цінностей та їх формування. Визначено систему цінностей сучасного вихователя дошкільного навчального закладу.

Ключові слова: цінності, система цінностей, професійні цінності, формування цінностей у майбутніх вихователів.

Колосова Н. Н. Ретроспективный анализ проблемы формирования ценностей у будущих воспитателей дошкольных учебных заведений

Представлены результаты теоретического анализа философско-педагогических исследований проблемы ценностей и их формирования. Определена система ценностей современного воспитателя дошкольного учебного заведения.

Ключевые слова: ценности, система ценностей, профессиональные ценности, формирование ценностей у будущих воспитателей.

Kolosova N. M. Retrospective Analysis of Problems of formation values of Future Tutors of Pre-school Programs

The article presents the results of a theoretical analysis of the philosophical and pedagogical studies on problems of values and their formation, describes values system of preschool educational establishment tutor.

Keywords: values, values system, professional values, formation of values of future tutors.

Постановка проблеми. Процеси інтеграції України до європейської спільноти, зміна освітньої парадигми від традиційної до особистісно зорієнтованої зумовлюють потребу вдосконалення професійної освіти майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, зокрема підготовки фахівців, які розуміють, що пріоритетною цінністю навчально-виховного процесу є дитина, спроможних розкрити сенс її особистого розвитку та спрямованих на побудову взаємин із нею на основі діалогу. Сучасний вихователь повинен не лише отримати якісні фахові знання, а й виробити професійні цінності, наявність яких забезпечує сумлінне ставлення до майбутньої педагогічної діяльності, спонукає до творчого пошуку, саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема цінностей є багатоаспектною і достатньо повно розкрита в сучасній вітчизняній і зарубіжній науці. Із філософської точки зору цінності розкривають С. Анісімов, В. Асмус, В. Василенко, В. Виндельбанд, В. Бакіров, М. Каган, С. Кострюков. Психологічні основи зазначеної проблеми визначено в дослідженнях Б. Ананьєва, В. Давидова, О. Леонтєва, В. Мясіщева, С. Рубінштейна. У педагогічній науці склалося вагоме підґрунтя для формування цінностей майбутніх фахівців: визначено загальні засади гуманізації виховання (І. Бех, А. Бойко, І. Бондаревська, О. Кононко, В. Сухомлинський); з'ясовано питання гуманізації професійної освіти (Є. Барбіна, Г. Беленька, М. Євтух, І. Зязюн, П. Кічук, С. Литвиненко,

О. Савченко, О. Сухомлинська); поглиблено наукові уявлення про формування гуманістичної системи цінностей педагога (М. Богданова, І. Бужина, В. Бучківська, С. Єрмакова).

Однак ці дослідження не торкаються процесу формування цінностей у майбутніх вихователів дошкільних закладів. Свого наукового вирішення чекає проблема обґрунтування теоретичних і методичних засад цього процесу, що неможливе без ретроспективного аналізу питань розвитку філософської та педагогічної думки в контексті дослідження. Отже, **метою статті** вбачаємо саме аналіз проблеми цінностей у працях філософів і педагогів минулого.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема цінностей має глибоку історико-філософську традицію, започатковану ще в епоху античності. Одним із перших до неї звернувся Сократ. У його теорії головною людською цінністю вважається благо, яке філософ співвідносив із користю. Благо, на думку Сократа, визначає мету людського життя, його цінність. Щоб досягти блага, людина повинна володіти чеснотами (знання, мудрість, хоробрість, помірність). Ідея блага як вищої цінності була розвинена учнями та послідовниками Сократа. Так, Платон створив справжню ієрархію цінностей, серед яких: „міра, поміркованість, своєчасність“, „прекрасне, досконале, самодостатнє“, „безжурні, чисті задоволення душі“. Ці думки знаходять відображення у філософії Аристотеля: цінності втілюються в чеснотах, що здійснюються в розумній діяльності люди-

ни. Діяльність і розвиток – це основа всякого існування [8].

Особливе місце серед мислителів, що міркували про цінності, належить Демокриту. Традиція, початок якій поклав Демокрит, носить назву натуралістичної (від латинського слова *natura* – природа). Згідно з цією традицією добро, краса, справедливість розглядаються як прояви природного порядку речей. Природа – закон усього, в ній і тільки в ній слід шукати походження, підстави, критерії всяких цінностей.

Таким чином, у центрі уваги античних філософів перебувають людина, її духовний світ, моральні дії та обов'язки. Поняття добра, справедливості, прекрасного ототожнюються з цінністю взагалі.

В епоху Відродження цінності тлумачаться як невід'ємна частина самої людини. Перші педагогі-гуманісти (Ф. Рабле, М. Монтень, Е. Роттердамський) розглядають проблему особистості крізь призму гуманістичного підходу до людини, як найвищі цінності названі: збереження гідності, самоцінності людини, поваги до себе. Головними ідеями представників цього напрямку в Україні (І. Вишенський, П. Русин, С. Оріховський, І. Туленець) були: актуалізація можливостей індивіда, ідея гідності особистості, утвердження прав людини на задоволення земних потреб, обґрунтування ідей свободи особистості.

Філософи Нового часу (Ф. Бекон, Ф. Вольтер, Р. Декарт, Д. Дідро, Г. Гегель, І. Кант) проголошують особистість як найвищу цінність, а її центральне утворення „Я” пов'язують зі ставленням особистості до себе та до інших людей. Зокрема, процес особистісного становлення, за І. Кантом, повинен якнайповніше відповідати аксіомі людської гідності. Надаючи вагомому значення вихованню, в якому міститься велика сила вдосконалення людської природи, він виділив чотири його головні завдання: дисципліна, культура, цивілізованість і формування етичних засад. І. Кант перебудовує розуміння цінності, звертає увагу на те, що сама людина є цінністю, цінне саме її існування, „вона мета в собі”. Він уводить нові аксіологічні поняття: „моральна цінність”, „цінність особистості людини”, „добра воля” та ін. У цьому велике значення кантівської етики – вона орієнтує людину на цінності моральних норм і неприпустимість нехтування ними [5].

Я. А. Коменський обґрунтував найбільш цінні на його погляд якості людини: мудрість, мужність, справедливість і методи їх розвитку в дитини. Учений досить точно визначив аксіологічну мету навчання: „кожна людина, яка отримала правильну освіту, досягла повноти культури ... у всіх напрямках, що сприяють досконалості людської природи: щоб вона уміла знаходити істину і бачити брехню; любила добро, не дозволяла схилити себе до зла, ... щоб у своєму ставленні до речей, людей і Бога вона діяла розсудливо, ніколи не відхиляючись від мети, свого щастя” [6, с. 47].

Мислителі епохи Просвітництва вважали своїм головним завданням розвиток об'єктивної науки, універсальних норм моралі, принципів права, форм художньої творчості. Прогрес розумівся як зміни, що ведуть не тільки до панування над природою, а й до вдосконалення особистості, морального відродження суспіль-

ства, формування справедливих соціальних інститутів. Найбільш яскравим носієм цих ідей став Ж.-Ж. Руссо. Він високо цінує фізичне здоров'я дитини, розвиток її почуттів, але вище за все ставить свободу. Завдяки ідеям Руссо в культурі гуманної педагогіки з'явилася розуміння того, що дитинство є самоцінним, а дитина більш щира, а значить, і більш досконала, ніж доросла людина. Дитина має право на свободу життєвого самовизначення, при цьому дорослий відповідає не за успіх дитини, а за створення ситуації успіху для неї [9].

І. Г. Песталоцці також відстоював самоцінність дитинства і вважав головною метою навчання розвиток моральності та розуму дітей на основі можливостей, даних природою. Для нього смисл виховання – у допомозі людині, що самостійно розвивається, опановує культуру, стає більш досконалою.

Формування уявлення про честь і сором вважає основною метою виховання Дж. Локк: „Якщо вам вдалося навчити дітей дорожити добротою, репутацією і страшитися сорому та ганьби, значить ви вклали в них правильний початок, який завжди буде проявляти свою дію і схильність їх до добра” [7, с. 331].

А. Дістервег увів у педагогічний лексикон поняття самодіяльності як ціннісного принципу виховання. На його думку, самодіяльність – це вільне самостійне пізнання. Самодіяльність має проявлятися в служінні істині, красі та добру, розвивати прагнення до самоосвіти.

У філософсько-педагогічній праці „Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології” К. Ушинський ціннісним орієнтиром педагогічної діяльності визначає ідеал людини. На перший план він виносить цінність життя, але життя не порожнього, а наповненого діяльністю. Об'єднуючи ці поняття, К. Ушинський підкреслює, що цінність самої людини вище, якщо у неї „є справа життя”. Саме у справі життя полягає можливість щастя для людини. Жити, на думку педагога, означає „думати, відчувати і діяти вічно”. Вибудовуючи своє аксіологічне кредо у педагогіці, К. Ушинський стверджував, що „основною метою виховання людини може бути тільки сама людина... (її) душа, для якої існує тіло. ... Метою виховання є надання їй вічної, по можливості повної, широкої, поглинаючої діяльності. Дати працю людині, працю душевну, вільну, що наповнює душу, дати засоби до виконання цієї праці – ось повне визначення мети педагогічної діяльності” [13, с. 321].

У роботах українських філософів Г. Сковороди, М. Костомарова, П. Куліша, Т. Шевченка, П. Юркевича досить широко представлені погляди на проблему цінностей. Так, Г. Сковорода вважав свободу й гідність людини найвищими цінностями суспільства, закликав до самопізнання через споріднену за духом і вродженими талантами працю. Т. Шевченко головними людськими цінностями проголошує свободу, необхідність самовдосконалення, побудову стосунків між людьми на основі людяності. П. Куліш, П. Юркевич розглядають людську природу крізь призму „філософії серця”, народних ідеалів добра й любові.

К. Вентцель, автор „Декларації прав дитини”, джерелом, метою розвитку особистості вважає гармонію між індивідуальністю, світом і людством. Дитина постає не як порожня посудина, що належить наповненню готовими істи-

нами в галузі релігії, моральності, мистецтва, наукового знання, а як творча особистість, що постійно формується шляхом творчої діяльності. На думку К. Вентцеля, саме дитина – вища цінність у системі виховання. Він висунув ідею про те, що дитина й вихователь мають виступати як дві рівноправні одиниці. Духовне спілкування стає основою взаємодії педагога і дитини [4, с. 170]. Роль педагога не у „навіюванні добра”, а у пробудженні в дитині вільної моральної волі, моральної творчості.

Якщо узагальнити аксіологічні ідеї кінця ХІХ – початку ХХ століття, то можна відзначити, що виховним ідеалом цього періоду є особистість, яка переймає об’єктивні цінності зі сфери науки, моралі, мистецтва, праці, розкриває свої фізичні і духовні сили. Людина в дослідженнях трактується як особистість, що саморозвивається, якій притаманні такі цінності: добросердечність, любов, справедливість, прямотушність, активність і критичність розуму, свобода та відповідальність.

Друга половина ХХ ст. характеризувалася протистоянням офіційної політики та педагогів-гуманістів. Так, В. Сухомлинський вважав, що школа повинна стати центром духовно-морального виховання дітей; сприяти розвитку в дитині таких цінностей, як вірність, доброта, совість, милосердя, здатність до розуміння іншого; підготувати дітей до боротьби добра і зла, виробити сенс життя, навчити розуміти цінності сім’ї. Його педагогічна творчість розкриває методику проектування розвитку особистості дитини на тривалу перспективу, підкреслює самостійність дитячого життя, показує цілісну педагогічну систему розвиваючого навчання. Ученим неодноразово підкреслювалося, що розвиток інтелекту дитини органічно пов’язаний із її внутрішньою духовністю, світоглядом, життєвими цінностями [12].

А. Макаренко всі найважливіші цінності об’єднав загальним поняттям „людська культура”, куди, на його думку, неодмінно повинні увійти освіченість, дисципліна, почуття обов’язку, поняття про честь, ввічливість, доброту, вміння володіти собою, впливати на інших, уміння бути веселим, бадьорим, здатним боротися та будувати, жити та любити, бути щасливим. Перенесення уваги з цінностей формальних на цінності „здорового сенсу” стало значним досягненням виховної системи А. Макаренка.

Цінності гуманізму отримали подальший розвиток у дослідженнях Л. Божович, О. Газмана, В. Давидова, Д. Ельконіна, В. Кан-Каліка, В. Краєвського, Н. Кузьміної, А. Мудрика, В. Петровського, В. Сластьоніна. У цей період утверджуються орієнтири, що втілюють у собі неминущі загальнолюдські цінності духовного життя: людина як самоцінність вищого порядку, свобода, справедливість, праця, мир, добро, істина і краса. Як пріоритетні визнаються цінності самореалізації, самоствердження і свободи особистості.

Зокрема, В. Сластьонін спільно з Г. Чіжаковою узагальнили накопичені у педагогіці знання про ціннісну складову освіти та систематизували її у педагогічну аксіологію як специфічну галузь філософсько-гуманітарного знання, де здійснено систематизацію педагогічних цінностей у структурі професійно-педагогічної культури. Вона представлена цінностями-цілями, цінностями-засобами, цінностями-

відносинами, цінностями-якостями, цінностями-знаннями [10].

Представники „педагогіки співробітництва” Ш. Амонашвілі, І. Волков, Є. Ільїн, С. Лисенкова найважливішою цінністю визнають особистість дитини та її вільний розвиток. При цьому основу виховного процесу має становити співробітництво всіх його учасників та особистісний підхід, при якому кожна дитина відчуває себе особистістю, яку поважають, розуміють, підтримують і люблять, що своєю чергою сприяє становленню в неї почуття власної гідності, самоповаги, самоприйняття. Ш. Амонашвілі основними принципами виховання називає любов до дітей; увагу до всіх сфер діяльності дитини з метою забезпечення її душевного комфорту й рівноваги; надання дитині права на власний вибір, власну думку, повагу до її вибору; рівноправне спілкування з дитиною, співпрацю й співтворчість; глибоке вивчення життя дитини, порухів і прагнень її душі через пізнання дитини в собі самій; сприяння розвиткові позитивної самооцінки, самоповаги тощо.

Аксіологічна система у трактуванні К. Абульханової-Славської, І. Беха розвивається в динамічно мінливих відносинах, орієнтованих на життєві цінності. На вищому рівні відносин реалізуються духовні цінності. У цих умовах утверджується цінність іншої людини. Крім того, такий підхід вимагає величезних щиросердечних сил, такту, доброти. Щоб досягти досконалості у професійній діяльності, важливо будувати життя відповідно до цінностей, вчитися їх переживати, психологічно засвоювати та вести пошук нових цінностей як двигуна життєвої стратегії.

Досліджуючи проблему особистісних цінностей, І. Бех зазначає, що вони складають внутрішній стрижень особистості. Це психологічне новоутворення, що відображає найбільш безпосередньо значущу для суб’єкта узагальнену сферу довкілля, через ставлення до якої він виділяє, усвідомлює і утверджує себе, своє „Я”, і в результаті цього ця сфера стає простором його життєдіяльності. Цінності сприяють перетворенню соціальних норм та ідеалів у особистісні принципи життєдіяльності. Вони стають виховним фактором завдяки тому, що перетворюються у внутрішні мотиви поведінки особистості [2].

Відзначимо, що сучасна українська освіта проголошує необхідність цілеспрямованого формування цінностей у майбутніх педагогів, адже система цінностей є переважно результатом професійно-педагогічної підготовки студента у вищому навчальному закладі. Як зазначає Л. Хомич, система цінностей майбутнього педагога має формуватися на різних освітніх рівнях, через наскрізні цивілізаційні цінності: загальнолюдські, національні, громадянські, сімейні, особистісні та ін. [1].

Звернення до загальнолюдських і національних цінностей як пріоритетів освіти, проблем духовності особистості були й залишаються потребою розвитку сучасної педагогічної освіти, тому що саме цінності є своєрідною ланкою, що поєднує минуле й майбутнє вітчизняної та світової педагогічної науки і практики. „Для опанування і прийняття педагогом як провідних ідеалів, норм і установок майбутньої педагогічної діяльності гуманістичних педагогічних цінностей освіти, що включають загальнолюд-

ські й національні ціннісні пріоритети, необхідно проживати й переживати, захищати і стверджувати вказані цінності в соціально корисній і продуктивній творчій діяльності у процесі професійно-педагогічної підготовки” [3, с. 300].

Отже, професійні цінності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу повинні бути представлені гуманним ставленням до дитини, увагою до її інтересів, наближенням до її світосприйняття, стійким інтересом до активізації процесу особистісного розвитку дошкільника та визнанням особистості дитини дошкільного віку як найвищої цінності.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Розпочатий нами аналіз праць зарубіжної та вітчизняної філософсько-педагогічної думки дозволив зробити висновок, що у науковій літературі поняття „цінності” застосовується у кількох значеннях: для визначення предметних властивостей явищ, психологічних характеристик особистості, явищ суспільного життя, що мають значення для людини та суспільства. У різні часи система цінностей людства змінювалась. Проте одночасно складалась система загальнолюдських, гуманістичних цінностей. Сьогодні ця система є пріоритетною і значною мірою визначає виховний ідеал людства. Перспективним напрямом дослідження є обґрунтування теоретичних і методичних засад формування професійних цінностей у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксиологічний підхід – основа формування цілісної особистості майбутнього педагога : монографія / за заг. ред. Л. О. Хомич. – Київ-Ніжин : Видавець ПП М. М. Лисенко, 2010. – 143 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади : навчально-методичне видання. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
3. Біла книга національної освіти України : вид. 3 / Т. Ф. Алексєєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.]; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. – К. : Київськ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. – 342 с.
4. Венцель К. Н. Свободное воспитание : сборник избранных трудов / К. Н. Венцель. – М. : Ассоциация «Профессиональное образование», 1993. – 171 с.
5. Кант И. Ответ на вопрос, что такое просвещение / И. Кант // Собрание сочинений : в 6 т. – Т. 6. – М. : Мысль, 1966. – 743 с.
6. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения / Я. А. Коменский. – Т. 1–2. – М. : Педагогика, 1982. – 1232 с.
7. Локк Дж. Опыт о человеческом разумении. Два трактата о правлении. Мысли о воспитании / Дж. Локк // Собрание соч. : в 3-х т. – Т. 3. – М. : Мысль, 1988. – 668 с.
8. Новая философская энциклопедия : в 4 томах / под ред. В. С. Стёпина. – М. : Мысль, 2010. – Т. 4. – 734 с.
9. Руссо Ж. Ж. Сочинения : в 3 т. – Т. 1. Об искусстве и литературе. – М. : Политиздат, 1961. – 851 с.
10. Сластенин В. А. Введение в педагогическую аксиологию : [учеб. пособ. для студ. высших учеб.

заведений] / В. А. Сластенин, Г. И. Чижаква. – М. : Академия, 2003. – 192 с.

11. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 2. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 149–419.

12. Таранова Т. Н. Организация обучения и воспитания в системе дошкольного образования на основе конструктивной педагогической аксиологии : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Т. Н. Таранова. – Ставрополь, 2005. – 436 с.

13. Ушинский К. Человек как предмет воспитания: Опыт педагогической антропологии / К. Ушинский. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 576 с.

Цитувати: Колосова Н. М. Ретроспективний аналіз проблеми формування цінностей у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів / Н. М. Колосова // Постметодика. – 2013. – № 5. – С. 39–42.
© Н. М. Колосова, 2013. Стаття надійшла в редакцію 23.10.2013 р. ■